

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

2022 Vol. 3

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

O'ZBEKISTON

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2022 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodirbek Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdolvahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

To'lqin Tog'ayev

XX asrning 20-30-yillarida O'zbekistonda til va yozuv siyosati.....6

Murodqosim Abdiyev

Soha terminlari izohli lug'atlarini tuzishga doir mulohazalar.....23

Mardon Rahmatov

Alisher Navoiyning lirik asarlarida takrirlarning
sintaktik-semantik xususiyatlari.....36

Abdumannon Hasanov

Lakuna – til va madaniyatning mushtarak muammosi.....50

Muhammadsolih Tursunov

"Alpomish" dostoni matnlarining alfavit va chastotali
lug'atlari hamda statistik tahlili.....61

Gulnoraxon Niyazova

Jahon tilshunosligida detektiv asarlarning lingvistik
aspektda o'rganilish davrlari.....76

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Zaynabidin Abdirashidov

"Shimol shamoli" yoki Buxoroning uyg'onishi:
Istanbuldan bir nazar.....87

Gulbahor Ashurova

Tarixiy shaxs tasvirida tarixiy fakt va talqin muammosi.....112

CONTENT

Linguistics

Tulqin Togaev

Language and writing policy in Uzbekistan during the period
20s-30s of the 20th century.....6

Murodqasim Abdiev

Some notes on the compilation of explanatory
dictionaries of field terms.....25

Mardon Rahmatov

The syntactic-semantic features of takrirs in the lyrical works
of Alisher Navoi.....36

Abdumannon Hasanov

Lacuna as a common problem of language and culture.....50

Muhammadsolih Tursunov

Alphabetical and frequency dictionaries and statistical
analyses of "Alpomish" epic texts.....61

Gulnorakhon Niyazova

Periods of study of detective works in linguistic aspect
in world linguistics.....76

Literature. Translation studies

Zaynabidin Abdirashidov

"North wind" or the Awakening of Bukhara: a view from Istanbul.....87

Gulbahor Ashurova

Problem of historical facts and interpretation in the
portrait of a historical person.....112

Soha terminlari izohli lug'atlarini tuzishga doir mulohazalar

Murodqosim Abdiyev¹

Abstrakt

Ma'lumki, hozirgi paytda, dunyo miqyosida globalizatsiya hamda integralizatsiya jarayonlari avj olgan bir paytda soha terminologiyasi yanada boyib borishi tabiiy. Bu jarayon asosan zamonaviy texnika va axborot texnologiyalarning jamiyat hayotiga dadil kirib kelishi bilan chambarchas bog'liqdir. Bu holat barcha tillar qatori o'zbek tili terminologiyasini ham chetlab o'tgani yo'q. Mustaqillikdan keyin mamlakatimiz taraqqiyotidagi tub burilishlar o'zbek tili lug'at boyligini yangi so'z va terminlar bilan boyitish imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Sanoatning muhim tarmog'i bo'lgan kimyo fani va uning tarmoqlarida ham terminologik qatlam kun sayin ortib bormoqda. Maqolada soha, xususan, kimyo terminlari izohli lug'atini tuzish jarayonida e'tibor beriladigan tomonlar haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'z: *lug'at, lug'at tuzish, termin, terminologiya, soha, til korpusi, tarjima, milliylik, jarayon, o'zlashma termin, texnik vosita.*

Kirish

Jahon tilshunosligining diqqat markazida turli xil mavzular bilan birga terminologiya masalalari ham turadi. Zamonaviy fanlar yanada keng ma'no kasb etgan va chuqurroq o'rganilayotgan bir paytda ularga xos maxsus "terminologiya"ni topish mushkul vazifalardan biri hisoblanadi. "Terminologiya – maxsus leksikani o'rganuvchi fan bo'lib, terminlarning kelib chiqishi, shakli, ma'nosi, vazifasi va qo'llanilishi kabilarni o'z ichiga qamrab oladi. Terminologiya zamonaviy lingvistik tadqiqotlarning eng faol yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi vaqtda terminologiya masalasining o'sib borishi, bir tomondan, ilm-fanning dinamik rivojlanishi tufayli yangi tushunchalarning ko'payib borishi sababli deb qaralsa, ik-

¹Abdiyev Murodqosim Bolbekovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti.

E-pochta: muradkasimabdiyev@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-6470-4545

Iqtibos uchun: Abdiyev, M. B. 2022. "Soha terminlarining izohli lug'atlarini tuzishga doir mulohazalar". *O'zbekiston: til va madaniyat* 3: 23–35.

kinchi tomondan, terminlarning shakllanish jarayoni, rivojlanishi va funksiyasi kabi masalalarning yetarli darajada o'rganilmaganligi bilan bog'liq hodisa deb izohlanadi" [Kim 2009, 23].

Til, tafakkur va madaniyat bir-biri bilan shu qadar zich bog'langanki, amalda ayni uch unsurdan tarkib topgan yaxlit butunlikni tashkil qiladi, ularning birontasi boshqa ikkitasisiz yashay olmaydi. Ularning barchasi birgalikda real olam bilan munosabatda turadi, shu olamga zidlanadi, unga bog'liq bo'ladi, uni aks ettiradi va ayni paytda uni shakllantiradi". Bugungi kunda ko'p qo'llaniladigan "milliy ong", "milliy tafakkur", "milliy madaniyat", "milliy ma'naviyat", "milliy mentalitet" so'zlari ham ma'lum darajada tilshunoslik bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlar maydoniga kirib keldi. Bu tushunchalar anglatgan ma'nolar tilimizdagi mavjud birliklar vositasida ongimizda muhrlanadi va nutqiy vaziyatga bog'liq holda kishilarning nutq orqali amalga oshadigan aloqalarida o'z aksini topadi. Til – madaniyat yaratish, ijod qilishning eng asosiy vositalaridan biridir. U madaniyatga erishish, uni tushunish, uning sohalarida muloqot qilish, rivojini oldindan aytib berish vositasidir. Madaniyat til rivojlanishiga ta'sir qilsa ham u til ichki rivojlanishining asosiy vositasi va quroli emas. O'zining universalligi va tabiatiga ko'ra til madaniyat bilan o'zaro solishtirildigan hodisalar emas. Til va madaniyatni yaratuvchi va rivojlantiruvchi ijodkor kuch xalq va jamiyatdir.

Terminologiya muammolari

XVIII-XIX asrlarda terminologiya muammolari tilshunoslarning diqqat markazida bo'ldi. Buning asosiy sabablaridan biri esa leksemalarning yaratilishi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi sababi ekstralingvistik omillarning terminologiyaga ta'siridir. Ammo ularni terminologiyada sinonimiya va polisemiya muammolari, leksema-leksemalar, sohaga oid leksemalar, gibrid leksemalar va sof leksemalarning kontekstdagi paradigmatic, sintagmatic munosabatlari, muayyan tushunchalar bilan o'zaro aloqalarning xilma-xilligi ko'proq o'ylantirgan. Barcha tilshunoslik madaniy-tarixiy mazmun bilan yo'g'rilgan, chunki uning predmeti madaniyatning sharti, asosi va mahsuli bo'lgan tilga ega. O'z navbatida madaniyat kommunikativ-yaxlit, qimmatli va ramziy xususiyatga ega, chunki til faqat uni to'liq ko'rinishida emas, unda mavjud va rivojlanadi va uni namoyon etish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Zero, bizga ma'lumki, xalq madaniyatining barcha nozikliklari uning o'ziga xos va betakror bo'lgan tilida aks etadi, chunki u dunyoni va undagi insonni turli yo'llar bilan

tuzatadi. Hozirgi zamon tilshunosligida lisoniy shaxsni o'rganishga ko'plab yondashuvlar mavjud. Bu tushunchalar insonni ona tili sifatida anglatadi, uning nutq faoliyatidagi qobiliyati jihatidan ajralib turadi.

Hozirgi kunda odamlarning dunyoni o'z tili prizmasi orqali idrok etishi haqidagi tezis lingvistik tadqiqotlarda tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. Til va uni gapiradigan cheklangan madaniyat aniq munosabatlarga ega emas. Til aslida milliy-madaniy xarakterni yuzaga keltiruvchi muhim omil bo'lib tuyulmaydi, balki uni aniqlash va mustahkamlash vositasidagina harakat qiladi. Til – millatning ma'naviy boyligidir. Til nafaqat muomala vositasi, balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Tilni asrash, rivojlanirish – millatning yuksalishi demakdir. Til birligi bo'lgan leksema fonema va morfema kabi til birliklaridan, umumiylikdan til va nutq dialektikasida o'ziga xos voqelanishi, muayyan belgi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Uning o'ziga xosligi shundaki, u ham til birligi, ham nutq birligi bo'la olishi, shunga ko'ra murakkabligi bilan xarakterlanadi. Ushbu lisoniy hodisa til birligi sifatida leksema-umumiy bo'lsa, ammo nutq birligi sifatida esa u so'zdir, xususiydir. Muayyan birlik bo'lgan so'z (leksema) ikki planli belgi sifatida tovush va ma'no, ifoda va mazmun tomonlarining dialektik bog'liqligidan iborat bo'lib, nominativ birlik holatida ijtimoiy vazifa bajaradi. So'z (leksema) muayyan birliklar ichida ham shaklan, ham mazmunan – sifat jihatdan mukammal bo'lib, tilning ijtimoiy vazifa bajarishda semantik-funksional yetakchilik qiladi, qudratli vosita – mikrosistema hisoblanadi.

O'zbek tili terminologiyasi bir necha asrlik shakllanish va taraqqiy etish bosqichlarini bosib o'tdi. Qadimda yurtimizda ajdodlarimiz tomonidan juda ko'plab lug'atlar tuzilgan. Bu ish qomusiy olim Mahmud Koshg'ariy tomonidan "Devonu lug'otit turk"ni tuzish bilan boshlab berilgan. Mahmud Zamaxshariy "Muqaddimatul lug'at", Alisher Navoiy "Sab'atul abhur" singari bir qator lug'atlarini tuzishgan. Bu an'ana hozirgi kungacha ma'lum davom etib keldi, hisob.

O'tgan asrning boshlarida dastlab arabcha kimyo terminlari ruscha bilan almashtirildi: homiz – kislota, mu'oyana – analiz, humz – oksid, moyin muqattar – distillangan suv kabilar. Keyinchalik 30-yillarda jadidlar tomonidan kishilik jamiyati barcha sohalari, jumladan, kimyo faniga doir terminlarni o'zbekchalashtirishga harakat bo'ldi. Masalan, vodorod – suvchil, kislorod – achchil, xlorid kislota – tuz achiliq tarzida almashtirilish uchun tavsiyalar ishlab

chiqildi. Ammo yalpi qatog'onlar boshlanib, bu ibratli ishlar chala qolib ketdi.

Bu jarayon XX asrning oxirlariga kelib bir oz susaydi. Buning sababini jamiyatda rus va boshqa tillarning ma'lum darajada gegemonligi bilan izohlash mumkin. Bu bosqichlarda o'zbek terminologiyasi nafaqat o'z ichki imkoniyatlari, shuningdek, qarindosh bo'lmagan tillar boyliklaridan o'rni bilan foydalangan holda rivojlanish yo'lida davom etdi.

O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillaridanoq ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, ma'naviy kamolot tarbiyasi masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ma'naviyat tushunchasining asosida turuvchi ona tili va uni har tomonlama rivojlantirishga bo'lgan doimiy e'tibor benihoya kuchaydi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o'ttiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan tarixiy nutqida shunday degan edi: "Globallashuv sharoitida milliy tilimizning sofligini saqlash, uning lug'at boyligini oshirish, turli sohalarda zamonaviy terminlarning o'zbekcha muqobilini yaratish, ularning bir xil qo'llanishini ta'minlash dolzarb vazifa bo'lib turibdi...". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish, chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son, 2020-yil 20-oktabrdagi "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-6084-son Farmonlari; O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-dekabrda "Davlat tilini rivojlantirish departamenti to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 984-son qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar ijrosini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilib, ularda belgilangan buyuk ajdodlarimizning boy merosi ona tilimizning davlat tili sifatidagi mavqei va nufuzini oshirish, ijtimoiy sohalarga to'laqonli joriy etilishini ta'minlashga xizmat qilishi singari vazifalarni amalga oshirishda kimyo terminlari izohli lug'atini tuzish muayyan darajada xizmat qiladi.

Mamlakat industriyasining asosiy bo'g'ini bo'lgan kimyo sanoati terminlarni tartibga solish masalasi ham bugun kunda o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Aytish mumkinki, boshqa sohalar kabi kimyoni ham uning terminlarisiz ilmiy tadqiqot ishlari olib borish, uni rivojlantirish, ayniqsa, ta'lim sohasida joriy etish juda mushkuldir. Shu boisdan ham soha terminlarining jamiyatimizda tutgan o'rni beqiyos.

O'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqei va nufuzini oshirish borasida bugungi kunda yechimini kutayotgan qator dolzarb muammolar mavjud. Jumladan, sohalarga oid terminlarni qo'llashdagi har xilliklar, xususan, kimyo terminlarini qo'llashdagi chalkashliklarni bartaraf etish sohaning yagona terminlar tizimi asosida shakllangan izohli lug'atlar tuzish va ulardan foydalalanishning zamonaviy va qulay usullarini ishlab chiqish kechiktirib bo'lmaydigan vazifalardan biridir.

Ayni paytda jamiyat hayotining shiddat bilan taraqqiy etishi o'zbek terminologiyasi til lug'at tarkibining boyishi va takomillashuviga olib kelmoqda. Terminga xos belgilardan biri - uning izohi va ta'rifiga oydinlik kiritish, terminning ma'noviy qurshovida mavjud qo'shimcha semalarni yuzaga chiqarish ilm-fan tilining rivojlanishida, o'zga sohaga oid terminologik tizimlar tarkibida yaqqol seziladi. Bugungi o'zbek terminologiyasida ham o'z qatlamining salmoqli o'rni qatori o'zlashmalarning ham sezilarli mavqeyi saqlanib qolmoqda. "O'zlashmalarning til terminologiyasi boyishidagi o'rnini birgina internet terminlari misolida ko'rish mumkin. Olib borilgan izlanishlar o'zbek tili internet terminologiyasining 54 %ini o'zlashmalar, chunonchi, rus tilidan o'zlashgan internet terminlari 31 %, ingliz tilidan aynan o'zlashgan baynalmilal internet terminlari 23 %ni tashkil etishini ko'rsatgan" [Dadaboyev 2019, 15].

Fanlarning tabiatiga va o'rganish metodlariga mos ravishda maxsus terminlar tanlanadi. Bunday terminlar ilmiy izlanishlarning o'ta muhim qismi bo'lib, tadqiqot uchun katta ahamiyatga ega. Chunki terminlar ilm-fanning, texnika, sanoat va boshqa turli sohalarning taraqqiy etishi, rivojlanishiga asos bo'ladi. Har qanday fan doirasida unga oid ilmiy terminlarning o'rni, albatta, beqiyos. Kimyo sohasida ham terminlar doimo diqqat markazda turuvchi omillardandir. Aynan hozirgi paytda, zamonaviy kimyo sanoati terminologiyasi masalasi ham o'ta dolzarb hisoblanadi. Bu jarayonning dolzarbliigi, bir tomondan, bu fanning dinamik rivojlanishi tufayli yangi tushunchalarning ko'payib borayotganligi sababli deb qaralsa, ikkinchi tomondan, terminlarning shakllanish jarayoni, rivojlanishi va vazifasi kabi masalalarning yetarli darajada o'rganilmaganligi bilan bog'liq, deb ham izohlanadi. Terminlar so'z boyligining ancha katta qismini tashkil etadi. Uning juda tez rivojlanishi ham bejiz emas. Chunki u yangi so'zlar yasalishi doirasida iste'molda ko'payib boradi. Tilning terminologiyasi ko'plab terminlar tizimidan tashkil topadi. Har qanday rivojlanayotgan soha borki, unda, albatta, yangi terminlar tanlanishi, paydo bo'lishi, kirib kelishi tabiiy hol. Til

lug'ati tarkibini ham turli-tuman terminlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ushbu ehtiyojlarni qondirish masadida lug'atlar tuzilishi o'ta muhim hisoblanadi.

Kundalik nutq jarayonda so'zning lug'aviy ma'nosining o'rni muhimdir. Bu esa har bir mutaxassisning soha terminologiyasidan xabardor bo'lishni va terminlarni o'z o'rnida ishlatishni taqozo etadi. Bu talabni qondirish uchun lug'atga ehtiyoj paydo bo'ladi. "Lug'at jami bilimlar majmui hisoblanadi. Unda inson so'z boyligi jamlangan bo'ladi. Lug'at orqali kishilarning fikri aniqlashadi, nutqi to'g'rilanadi va obrazlilik ta'minlanadi. Lug'at ustida ishlashdan maqsad – so'z yoki termin ma'nosi, imlosi, etimologiyasi, talaffuzi, tarjimai singarilar aniqlashtiriladi va ular haqida ma'lumotga ega bo'lishdan iborat" [Абдиев 2014, 45].

Fransuz yozuvchisi A. Frans Volterning "Fransuz tili aforizmlari lug'ati"dagi so'zlarning alfavit tartibida tuzilmalar majmuidan iborat ekanligi haqida shunday degan edi: "Tasavvur qiling, lug'atlarda dono xalqning ming – ikki ming yillik o'tmish avlodlaridan qolgan yodgorlik tarzida yetib kelgan so'zlar yozilgan bo'ladi. Har bir so'zning lug'aviy ma'nosida insonning dard-u quvonchini ifodalovchi son-sanoqsiz fikr va tuyg'ularda insoniyat hamda Vatanimizga oid ijodiy fikrlar mujassamlashtirilgan bo'ladi" [Вольтер 1974, 14].

Haqiqatan, lug'at – bu inson hayoti quvonch va tashvishlarini o'zida jamlagan tarixiy qissa. Unga kiritilgan har bir so'z hayot bilan, xalqning ijodiy faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir.

Ilmiy adabiyotlarni o'qiganimizda, gazetalarni ko'zdan kechirganimizda, hatto badiiy asarlar mutolaa qilganimizda, qo'llanish doirasi chegaralangan leksikaga oid tushunarsiz va ma'nosi noma'lum bo'lgan so'z va terminlarga duch kelamiz. Bunday so'zlar tor sohada qo'llanadigan – fan, kasb-hunar, maishiy, dialektal yoki jargon va argolarga oid ilmiy termin yoki maxsus so'zlardan iborat bo'lishi mumkin. Albatta, bunday so'zlarning o'ziga xos spetsifikatsiyasi, yasalishi, grammatik, semantik, orfoepik, orfografik singari xususiyatlari ularning nazariy va amaliy qimmatini oshirishga xizmat qilishi shubhasizdir.

Shu paytgacha mazmunan va shaklan turli-tuman bo'lgan lug'atlar til tizimini tartibga solishga xizmat qilib kelgan. Bugungi kunda mamlakatimizda o'zbek tilining milliy til korpusini yaratilishiga bo'layotgan harakatlar ma'lum ma'noda o'zbek tilidan foydalanish imkoniyatini oshirish, milliy terminologiyani, xususan, kimyo texnologiyasi, farmasevtika singari sohalarining jadal rivojlanishi bois ularga oid terminlarning qo'llanishidagi har xilliklarni

bartaraf etgan holda ma'lum bir qolipga solingan muqobil variantlarini yaratish imkoniyatlarni vujudga keltirish mamlakatimiz taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir.

“Kimyo terminlarining izohli lug'ati”ni yaratish muammolari

Tuzilishi mo'ljallanayotgan “Kimyo terminlarining izohli lug'ati”da kimyo texnologiyasi, farmatsevtika terminologiyalarida qo'llanayotgan terminlarni qo'llashdagi chalkashliklar va noaniqliklar bartaraf etiladi, ular unifikatsiya qilinadi, terminlarni bir xil shaklda qo'llashlari uchun yagona standartlashgan qolipi yuzaga keltiriladi hamda mazkur sohalaridagi huquqiy-me'yoriy hujjatlar, kasb standartlari, texnik reglamentlar, yo'riqnomalar, ko'rsatmalar va boshqa hujjatlarni davlat tilida sifatli ishlab chiqilishini ta'minlab, sohada yagona terminologik tizim yaratilishi imkoniyati vujudga keltiriladi.

Lug'at tuzilishi bilan o'zbek tilining kimyo terminologiyasidagi chalkashlik va noo'rin qo'llanishlar bartaraf etiladi va tartibga solinadi, ularning yagona milliy tizimi yaratiladi. Lug'at tuzish davomida soha va uning yo'nalishlariga doir ish yuritish terminologiyasi shakllantiriladi va barcha tashkilotlarda bir xil tamoyilga asoslangan imlo va terminlarning qo'llanishi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Terminlarning yagona variantini taklif etish va amaliyotga kiritish orqali kimyo, farmasevtika va kimyo texnologiyalari sohasidagi huquqiy-me'yoriy hujjatlar, kasb standartlari, texnik reglamentlar, yo'riqnomalar, ko'rsatmalar va boshqa hujjatlarni davlat tilida sifatli ishlab chiqilishi va imlosi ta'minlanishi lozim bo'ladi.

Fandagi har qanday rivojlanish, taraqqiyot ilmiy terminlarning yuzaga chiqishi yoki oydinlashishidan darak beradi. Xuddi shuningdek, o'zbek terminologiyasi tizimi ham bundan mustasno emas. Adabiy tilning so'z boyligi o'z tarkibiga maxsus tushunchalarni ifodalovchi terminologik leksikani u yoki bu darajada qamrab olishi lingvistikada e'tirof etilgan voqelik hisoblanadi. Umumiste'mol so'zlaridan farqli ravishda doim maxsus tushunchalarni anglatish, ifodalash uchun xizmat qilishga yo'naltirilgan terminlar o'zbek adabiy tilining tarixiy shakllanishi va taraqqiyoti bosqichlari zaminida tarkib topib, takomillashib bormoqda.

Har bir fan sohasining rivojlanish va takomillashuv darajasi shu soha terminologiyasining qay darajada taraqqiy etganligi, shuningdek, tartibga solinganligi kabi belgilar bilan ham uzviy bog'liqdir. Chunki ilmiy adabiyotda qo'llanadigan termin yoki uning ifo-

da shakli aniq va ravshan bo'lmaz ekan, unda, albatta, chalkashlik, noaniqlik kabi salbiy holatlar saqlanib qolaveradi. Shu bois, V.P.Danilenko ta'kidlaganidek, har bir fan yoki sohaning taraqqiyot ko'rsatkichi shu soha terminologiyasining "qat'iy ilmiy terminologiya"ga ega ekanligi bilan ham belgilanadi. V.P.Danilyenko bu yerda "qat'iy ilmiy terminologiya" tushunchasini biron bir sohaviy terminologiyaning mazkur fan sohasi taraqqiyoti bilan uyg'unlashuvi, sohaviy terminologiyaning ayni sohaga oid tushunchalarni ifodalashdagi hamohangligi, yaratilgan va muomalada bo'lib turgan terminologiyaning muayyan fan tili bilan mos kelishi kabi holatlarni nazarda tutadi [Даниленко 1977, 157].

Terminlarning "aniqligi va qat'iylashishi shu millatning fani, maorifi, madaniyati darajasini ko'rsatadi. Atamalarning rivojlanishi, tartibga solinishi fanning har xil sohalarida turlicha bo'lib, ma'lum fanning taraqqiyotiga bog'liq. Bu taraqqiyot to'xtovsiz bo'lgani uchun yangi atamalarning kelib chiqishi, tartibga tushishi ham uzluksiz bo'ladi. Umuman, ona tilida atamalarning puxta ishlanishi, tartibga solinishi darslik va qo'llanmalar tuzish uchun ham, ona tilida dars olib borish uchun ham zarur bo'lgan manbadir. Atamalarning ishlanmaganligi va tartibga solinmaganligi nutq uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi" [Абдурахмонов, Мамажонов 2002, 84-85]. Demak, terminologiyaning tartibga solinishi nafaqat ilmiy sohada, balki ijtimoiy hayotda ham ahamiyati katta bo'lgan masaladir.

Terminologiyani tartibga solishning samaradorligi terminlar bevosita qo'llanadigan quyidagi holatlarda yaqqol ko'rinadi: kasbiy ta'limni to'g'ri tashkil etishda, ishlab chiqarish amaliyotida bo'ladigan og'zaki muomalada, ilmiy va ishlab chiqarish jarayonlaridagi o'zaro yozishmalarda, matbaachilikda (ilmiy, o'quv, ishlab chiqarish kabilarga oid adabiyotlarni nashr etishda), chet el adabiyotlarini tarjima qilishda va hokazo.

Tilshunoslikda terminlarning o'zgarishi hamda yangi terminlarning paydo bo'lishi fan va texnika taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Bu haqda tilshunos olim L.I.Bojno quyidagilarni ta'kidlaydi: "Texnika taraqqiyoti ta'sirida terminologiya o'zaro aloqador ikki qonuniyat asosida, birinchidan, ilmiy-texnika progressiv qonuniyatlari bilan, ikkinchidan, til rivojlanishining umumiy qonuniyatlari bilan bog'liq ravishda o'zgarib boradi" [Божно 1971, 103]. Texnik malakaning endilikda ma'lum tor doiradan chiqib, ommaviy xarakterga ega bo'layotganligi va turli sohalarning mutaxassislari kundalik faoliyatida fan va texnika yutuqlaridan keng foydalanayotganligi terminlarga bo'lgan yuksak talab bilan uning hozirgi holati

orasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishni talab etadi. Chunki hayotda fan va texnika taraqqiyoti qanchalik katta ahamiyatga ega bo'lsa, uni egallash, boshqarish va taraqqiy ettirish uchun terminlar ham shunchalik muhim ahamiyatga molikdir. Shu jihatdan, terminlarni tartibga solish juda katta ilmiy va ijtimoiy ahamiyatga egadir.

Fan-texnikaning tez sur'atlar bilan rivojlanib borishi natijasida yangidan-yangi mashinalar, apparatlar, asbob-anjomlar va texnologik jarayonlarning paydo bo'lishi bilan ularni ifodalovchi yangi terminlar ham vujudga kelmoqda. Shu sababli, yangi texnika vositalari qaysi sohaga ko'proq kirib kelgan bo'lsa, shu soha terminologiyasi to'xtovsiz ravishda kengayib bormoqda. Ana shunday sohalardan biri bugungi kunda sanoatning kimyo sohasidir. Mazkur soha taraqqiyotiga e'tibor bersak, sohaga texnik vositalarining kirib kelishi, asosan, yigirmanchi asr boshlariga to'g'ri keladi. Lekin uning eng taraqqiy etgan davri bugungi kundagi holatidir. Hozirgi paytda jamiyat taraqqiyotini kimyo sanoatisiz tasavvur qilish qiyin bo'lgani bois kimyoviy jarayonlarini o'zida mujassamlashtirgan va ularni amalga oshirishda texnik vositalar qo'llangan juda ko'plab yangi tushunchalar va ular bilan birga yangi ilmiy-texnikaviy terminlar ham kirib kelmoqda. Albatta, bunday o'zgarishlar o'zbek tilining ish ko'rish doirasini kengaytirib, uning leksik tarkibini yangi-yangi ilmiy va texnik terminlar bilan boyitdi.

Ko'pchilik hollarda yangi terminlar yaratish ishiga oddiy tarjima yoki kalkalash jarayoni sifatida qaraymiz. Masalan, Absorbsiya (lat.) termini o'zbekchada yutilish, singish ma'nolarida qo'llanilmoqda. O'TILda SHIMMOQ 1. Suyuqlik, havo va sh.k.lar-ni ichiga yoki tarkibiga tortmoq, o'ziga singdirmoq. Paxta yog'ni shimib oldi. Ter, moy va changni yillarcha shimgan, jiyagi charmday qotib, kirdan yiltiragan bu do'ppini yana tozaladi, qoqdi, ko'zlariga surtib o'pdi [Oybek, Tanlangan asarlar].

2. ayn. so'rmoq 1. Qand shimmoq. O'roq. cho'ntagidan konfet olib, og'ziga tashlab shima boshladi. Y. Muqimimov, Matonatli kishilar. ... [O'TIL, IV, 573].

Ammo O'TILda yutilish so'zining izohi berilmagan. Nazari-mizda, YUTILISH yoki YUTILMOQ so'ziga shunday ta'rif berish mumkin: Biror narsaning yo'q bo'lib ketishi, yoki hazm bo'lib ketishi ma'nosini ifodalaydi. Suvni yutmoq, yer yutmoq (yer qahriga tushmoq) va hokazo. Shimmoq esa biror suyuqlikning asta-sekinlik bilan tuproq yoki materialga shingib ketilishi natijasida boshqa holat tarkibiga o'tib ketishidir. Ko'rinadiki, yutilish jarayoni asosan quyuq moddalarga nisbatan qo'llanib, ancha tez bajariladi, singish sekin-

lik jarayoniga xos bo'lib, suyuq moddalarga tegishli bo'lgani uchun mazkur termin tarjimasini aynan singish shaklida berish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, trevog, xavotir, diller, rukoyatka singari terminlar haqida ham shunday fikr bidirish mumkin.

Terminologiyadagi mavjud kamchilik hamda tartibsizliklarning asosiy sabablaridan biri ham shundadir. Zotan, yangi termin yaratish har taraflama mukammal bo'lgan ijodiy jarayondir. Har qanday ilmiy-texnikaviy termin oddiy so'zning yoki so'z birikmasining terminologiyadagi aksi bo'lib, u aniq chegaralangan hamda belgilangan mazmunga, bu mazmun esa, kontekstdan qat'iy nazar, faqat shu terminga oid bo'lishi lozim. Xususan, K.M.Musayev terminologiyani tilning leksikasi sifatida go'yo bir shaharga qiyoslaydi. Uning fikricha, terminologiya yagona reja asosida qurilsa-da, lekin birdaniga barpo etilmaydi. U tarixiy shart-sharoit asosida shakllanadi, uni yaratishda har xil avlodga mansub bo'lgan turli me'morlar, loyihachilar, kashfiyotchilar ishtirok etadi. Ular har bir qurilayotgan inshootni yaxshi o'rgangan holda barpo etadilar. Terminologiyani tartibga solishdagi o'ziga xos murakkablik ham shu bilan belgilanadi [Mycaev 1986, 163].

Ilmiy adabiyotlarda barcha tillardagi sohaviy terminologiyalar uchun umumiy bo'lgan quyidagi jiddiy kamchiliklari ko'rsatib o'tilgan: terminlarning ko'p ma'noliligi; terminlar sinonimiyasi; ma'lum bir tushunchani ifodalashga xizmat qiluvchi terminning anglatishi lozim bo'lgan tushuncha mohiyatiga uyg'un bo'lmasligi; terminning ko'p komponentlardan iborat bo'lishi va natijada, uni qo'llashdagi noqulaylik; termin talaffuzining noqulayligi (bunday terminlar ikki sababga ko'ra vujudga keladi:

1) asosiy terminni yaratishda uning derivatlilik imkoniyatlari yetarlicha inobatga olinmaydi;

2) xorijiy terminni o'zlashtirishda unga jiddiy e'tibor bilan qarab, tanqidiy yondoshilmaydi; terminologiyani keragidan ortiq miqdorda xorijiy terminlar bilan to'ldirib tashlanishi; termin yaratilishida u anglatishi lozim bo'lgan tushuncha mohiyati bilan o'zaro batartiblik (sistemalilik)ning yetishmasligi kabilardir [Лотте 1961, 7-8].

To'g'ri, hech qanday til faqat o'z termin elementlari hisobiga terminologiyasini qura olmaydi. Til qurilishi jarayoni shuni ko'rsatadiki, dunyoda sof tilning o'zi umuman mavjud emas. Har doim boshqa tillardan termin o'zlashtirish jarayoni sodir bo'lib turadi, bu jarayondan chekinish mumkin emas. Ammo ehtiyoj sezilmagan holatlarda ham xorijiy terminlarni sun'iy ravishda tilga olib kirish

har doim o'zini oqlayvermaydi. Bunday holatlarda ko'proq o'z til imkoniyatlaridan foydalanish va bunda termin ifodalashi lozim bo'lgan tushuncha mohiyati bilan termin o'rtasidagi mutanosiblikni saqlashga e'tiborni qaratish lozim. Ko'p hollarda ba'zi tushunchalarni ifodalovchi terminlar iste'molda mavjud bo'lmaydi. Natijada bunday tushunchalar o'ta muhim va ahamiyatli bo'lishiga qaramasdan, keng tarqalish imkoniyatidan mahrum bo'ladi.

Ushbu holatlarning ayrimlari o'zbek tili, xususan, kimyo terminologiyasida ham mavjuddir. Xususan, tilimizda ayni bir terminni birdan ortiq tushuncha uchun qo'llash, bir tushunchani turli terminlar bilan atash, variantlilikning mavjudligi, rus tili va u orqali Yevropa tillaridan o'zlashtirilgan terminlarning tushuncha mohiyatini to'g'ri aks ettira olmasligi, bir tushunchani ifodalovchi terminlarning noqulayligiga sabab bo'luvchi ko'p komponentlilik holatining mavjudligi, xorijiy terminlarning keragidan ortiq darajada qo'llanishi, ayrim terminlarning yozilishidagi har xillik kabi terminologiya-ning yetakchi tendensiyasiga zid keluvchi holatlar ko'plab uchraydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, termin asosan fan yoki soha jarayonlarini o'zida aks ettiruvchi tushunchalarni ifodalovchi so'z va birikmalardan tashkil topadi. Shunday ekan, til boyligi bo'lgan har bir so'z va terminlar lug'atlarimizda aks etishi lozim. Har bir soha-ning lug'atlari tuzilish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga jahon tillarida jadallik bilan boshlab yuborilgan til korpuslarini tuzish tajribasini ijodiy o'rgangan holda o'zbek tili milliy til korpusini ham yaratishni davr taqozo etmoqda. Demak, tuzilajak "Kimyo terminlari izohli lug'ati"da foydalanilgan terminologik material hamda kimyo texnologiyasi va farmatsevtikasiga doir terminlarning ham talqinlari xilma-xil izohli, terminologik va boshqa tipdagi lug'atlarni tuzish uchun hamda terminlar ifodasining bir xilligini ta'minlash yo'lidagi tayyor material bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ana shu jarayonlarni amalga oshirish barobarida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi terminologiya-ning nazariy qarashlarini bir qadar to'ldirish hamda chuqurlashtirishga ma'lum darajada hissa qo'shilishi shubhasizdir.

Adabiyotlar

Абдиев, М. 2014. "Терминологик луғат тузиш ҳақида мулоҳазалар". *Лексикография ва фразеографиянинг долзарб муаммолари (назария ва амалиёт)*: Республика илмий-амалий анжуман материаллари, 40-45. Тошкент: ЎЗМУ.

- Абдурахмонов, Ў, Мамажонов, С. 2002. *Ўзбек тили ва адабиёти*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Божно, Л.И. 1971. "Научно-техническая терминология как один из объектов изучения закономерностей развития языка". *Филологические науки* 5: 103.
- Dadaboyev, H. 2019. *O'zbek terminologiyasi*. Toshkent.
- Даниленко, В.П. 1977. *Русская терминология: Опыт лингвистического описания*. Москва: Наука.
- Волтер, А.Ф. 1974. *Словарь афоризмов французского языка*. Москва.
- Ким, В.Н., Ким, Т.С. 2009. *Социально-политическая терминология*. Ташкент.
- Лотте, Д.С. 1961. *Основы построения научно-технической терминологии*. Москва: Изд-во АН.
- Мусаев, К.М. 1986. *Формирование, развитие и современные проблемы терминологии*. Москва: Наука.

Some notes on the compilation of explanatory dictionaries of field terms

Murodqosim Abdiev¹

Abstract

It is known that at the moment, when the processes of globalization and integration are in full swing, it is natural that the terminology of the field will become richer and wider. This process is closely related to the bold entry of modern technology and information technologies into the life of society. This situation has not escaped the Uzbek language terminology as well as all other languages. After independence, the radical changes in the development of our country further expanded the possibilities of enriching the vocabulary of the Uzbek language with new words and terms. The terminological layer is increasing day by day in the fields of chemical science and engineering, which is an important branch of industry. In the article, comments are made about the aspects that should be taken into account in the process of compiling an explanatory dictionary of the terms of the field, in particular, chemistry.

¹Murodqosim B. Abdiev – Doctor of Philological Sciences, Professor, Samarkand State University.

E-mail: muradkasimabdiyev@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-6470-4545

For citation: Abdiev, M.B. 2022. "Some notes on the compilation of explanatory dictionaries of field terms". *Uzbekistan: Language and Culture* 3: 23–35.

Key word: *dictionary, vocabulary building, term, terminology, field, language corpus, translation, nationality, process, borrowed term, technical tool.*

References

- Abdiev, M. 2014. "Terminologik lug'at tuzish haqida mulohazalar". *Leksikografiya va frazeografiyaning dolzarb muammolari (nazariya va amaliyot)*: Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 40-45. Toshkent: O'zMU.
- Abdurahmonov, O', Mamajonov, S. 2002. *O'zbek tili va adabiyoti*. Toshkent: O'zbekiston.
- Bojno, L.I. 1971. "Nauchno-texnicheskaya terminologiya kak odin iz ob'ektov izucheniya zakonomernostey razvitiya yazyka". *Filologicheskie nauki* 5: 103.
- Dadaboyev, H. 2019. *O'zbek terminologiyasi*. Toshkent.
- Danilenko, V.P. 1977. *Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya*. Moskva: Nauka.
- Volter, A.F. 1974. *Словар афоризмв франсызского языка*. Moskva.
- Kim, V.N., Kim, T.S. 2009. *Sotsialno-politicheskaya terminologiya*. Tashkent.
- Lotte, D.S. 1961. *Osnovi postroeniya nauchno-texnicheskoy terminologii*. Moskva: Izd-vo AN.
- Musaev, K.M. 1986. *Formirovanie, razvitie i sovremennye problemi terminologii*. Moskva: Nauka.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'aniyon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.09.2022-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.